

Герасименко О. А.
Герасименко А. В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ДОСТОЙНИЙ ТРУД В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ: КОНЦЕПТ И МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Резюме

Приведены компоненты концепта достойного труда по определению Международной организации труда и ведущих ученых. Определены главные ориентиры достижения европейских стандартов трудовой жизни согласно намерениям о сотрудничестве Украины с Европейским Союзом. Обоснована система индикаторов для оценки прогресса в сфере труда по разным подходам. Определены комплексные механизмы воплощения принципов достойного труда в Украине.

Ключевые слова: достойный труд, концепция достойного труда, аспекты достойного труда, индикаторы достойного труда, прогресс в сфере труда, евроинтеграция, сотрудничество в области занятости, социальной политики и равных возможностей.

Herasymenko O. O.
Herasymenko H. V.

Kyiv National Economic University named after Vadym Getman

DECENT WORK IN THE EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE: CONCEPT AND SECURITY ARRANGEMENTS

Summary

Disclosed are the components of decent work, built on the definition of the International Labour Organization and leading scientists. It's highlighted the main goals to achieve the European standards of working life in accordance with the intentions of Ukraine's cooperation with the European Union. Also, there is disclosed a system of indicators to measure progress at work on different approaches. Determine the complex mechanisms of decent work realization principles in Ukraine.

Keywords: decent work, decent work concept, aspects of decent work, decent work indicators, progress in the field of labor, European integration, cooperation in the field of employment, social affairs and equal opportunities.

УДК 364.442.6

Стовба Ю. І.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

У статті досліджено та проаналізовано теоретичні підходи до визначення сутності поняття «соціальний захист», його складові та функції. Розкрито співвідношення понять «соціальний захист населення» та «соціальне забезпечення». Впорядковано класифікацію напрямів визначення поняття «соціальний захист» за допомогою типологічної моделі, що включає нормативно-правову, доктринальну та енциклопедичну групи. Запропоновано авторський підхід до визначення дефініції «соціальний захист».

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна політика, соціальні гарантії, соціальна допомога.

Постановка проблеми. Соціальний захист населення – один із найважливіших показників розвитку та функціонування держави. У сучасних умовах нестабільної економічно-політичної ситуації в країні, коли наявна велика кількість соціальних проблем і все більше верств населення потребують допомоги, важлива роль належить соціальному захисту населення, який має забезпечити належне матеріальне та соціальне становище громадян у разі виникнення несприятливих умов чи складних життєвих обставин.

Визначення сутності поняття «соціальний захист», характеристика його основних складових набуває особливої актуальності у складних сучасних умовах, оскільки соціальний захист є засобом збереження стабільності та злагоди в суспільстві, забезпечення гідного рівня життя, добробуту населення, дотримання соціально-економічних прав громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У різні часи розробкою та дослідженням питань соціального захисту, визначенням сутності даного поняття займалися такі вчені, як: Н.Б. Болотіна [1], В.В. Дерєга [3], В.В. Лаврухін [6], Г.С. Лопушняк [7], Е.Е. Мачульська [8], С. Приходько [12], О.В. Сімкіна [14], В.М. Рощанюк [13], Н.В. Хом'як [17], О. Палій, Е. Лібанова, В. Скуратівський [15], П.І. Шевчук [18] та ін. На основі аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що вчені трактують поняття соціального захисту за допомогою різних критеріїв, серед яких визначають історичні передумови виникнення соціального захисту, досліджують різновиди захисту населення, механізми його здійснення тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на те, що в науковій літературі підходи до тлумачення поняття «соціаль-

ний захист» досить різноманітні, на нашу думку, є актуальним та необхідним більш детальне дослідження теоретичних основ сутності даної дефініції, а також систематизація наукових поглядів з метою більш ефективного функціонування системи соціального захисту населення.

Мета статті. Головною метою роботи є узагальнення та оцінювання наявних трактувань поняття «соціальний захист», дослідження та розкриття сутності, змісту, функцій, видів та механізмів соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства пріоритетним напрямом у формуванні соціальної політики держави є соціальний захист. Це поняття є одним із «наймолодших» в апараті засад соціальної політики. Воно сформувалося лише у другій половині ХХ століття поряд з поняттям «соціальне забезпечення», і зрештою «поглинуло» його, ставши найбільш уживаним у міжнародних правових актах і зарубіжній юридичній практиці.

Унікальність цього поняття, на нашу думку, полягає саме у специфіці його становлення та етимології. Адже більшість дослідників, такі як Л. Забелін, М. Семашко, В. Дурденевський та їх іноземні колеги Д. Вітте, Ш. Ройм, звертали більшу увагу на термін-попередник – «соціальне забезпечення» [14]. На думку О.В. Тищенко, соціальне забезпечення – це діяльність державних та недержавних суспільних органів по наданню систематичної допомоги та підтримки тим категоріям населення, котрі опинилися в складних життєвих обставинах на рівні не менше встановленого державою прожиткового мінімуму [16, с. 149].

Соціальне забезпечення є одним із найпотужніших інституційних проявів соціальної солідарності та найважливішою гарантією належних стандартів життя людини. Разом з тим, воно входить до переліку основних прав людини та є одним з найважливіших засобів досягнення соціальної злагоди в суспільстві, сприяючи тим самим соціальному миру та залученню всіх соціальних груп до суспільної взаємодії. Соціальне забезпечення населення є невід’ємним елементом системи прав і свобод людини і громадянина демократичної правової держави, якою, відповідно до Конституції, є і Україна.

Вважається загальноприйнятим, що поширення терміна «соціальне забезпечення» пов’язане із прийняттям Закону про соціальне забезпечення («Social Security Act») у 1935 році у США. Подальшому становленню поняття соціального забезпечення сприяла Міжнародна Організація Праці (МОП), яка прийняла цей термін для постійного використання, визначивши його як «загальну базову соціальну підтримку всім громадянам, незалежно від внесків або тривалості їх трудового стажу» [3, с. 86] та оцінивши як «простий і доступний вираз одного з найглибших та всеохоплюючих прагнень людей усього світу». Міжнародна Організація Праці традиційно визначає соціальне забезпечення з точки зору суспільних заходів, необхідних для задоволення трьох типів потреб або непередбачуваних життєвих обставин, що представлені на рисунку 1.

Досить часто в науковій літературі та практиці соціальний захист отожднюється із соціальним забезпеченням, що, на нашу думку, є неправомірним. Вважаємо, що соціальний захист є більш широким поняттям, оскільки крім соціального забезпечення включає в себе й соціальне страхування та систему соціальних гарантій.

Рис. 1. Типи потреб і життєвих обставин, за яких надається соціальне забезпечення

Джерело: створено автором на основі аналізу інформації [3]

Розкриття поняття «соціальний захист» потребує впорядкування класифікації напрямів його визначення. З цією метою доцільно використати типологічну модель, яка включає три групи: нормативно-правову, доктринальну та енциклопедичну [9]. Нормативно-правова група передбачає виявлення напрямів щодо визначення поняття «соціального захисту» у нормативно-правових актах.

Розвиток поняття «соціальний захист» як наукової категорії бере свій початок саме з юридично-правової галузі, з нормативно-правових актів, які зрештою і стали базовими джерелами цього поняття, його подальшого використання у сфері життя суспільства.

У статті Х Хартії основних прав працівників (документація ЄС, 1989 р.) формулюються основи права на соціальний захист: «Відповідно до національних нормативних положень кожний працівник в країнах ЄС має право на достатній соціальний захист і залежно від свого статусу і розміру підприємства, на якому він працює, користується відповідними соціальними благами» [14]. Термін «соціальний захист» не лише активно використовується, а й конкретизується в інших головних соціальних нормативних актів ЄС – у Європейській соціальній хартії Ради Європи (1961 р.), у Європейській соціальній хартії (переглянутій, 1996 р.), тощо [4].

У статті 46 Конституції України закріплено право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, на старість та в інших випадках, передбачених законом [5]. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. При цьому пенсії та інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [3, с. 88].

У чинному українському законодавстві відсутнє загальне, універсальне визначення поняття «соціальний захист», однак Конституцією України та

іншими нормативно-правовими актами гарантується право громадян на отримання ними соціальної допомоги у випадках, передбачених законом.

Наступною групою типологічної моделі є доктринальна, що містить визначення поняття «соціального захисту», які знаходимо в науковій літературі. Тлумачення досліджуваного поняття вітчизняними вченими представлені в таблиці 1.

Трактування соціального захисту, які існують у науковій літературі, відрізняються за змістом та широтою. Більшість науковців при тлума-

ченні поняття спираються на такі терміни: міри, дії, заходи, їх комплекси та системи. Деякі вчені акцентують увагу на соціальних, економічних, правових та інших гарантіях.

На основі поглядів науковців щодо визначення поняття «соціального захисту» нами побудовано матрицю контент-аналізу терміна «соціальний захист» (табл. 2).

Щодо третьої групи типологічної моделі – енциклопедичної, яка включає визначення даного поняття в енциклопедичних джерелах, то в Еконо-

Таблиця 1

Основні теоретичні підходи до визначення поняття «соціального захисту» у працях вітчизняних вчених

Автор	Визначення
Н.Б. Болотіна [1]	Поняття «соціальний захист» у широкому розумінні визначають як діяльність держави, спрямовану на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті. У вузькому розумінні соціальний захист визначають як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціально прийняттого рівня життя.
Т.В. Варфоломєєва [11]	Соціальний захист – це система державних гарантій для реалізації прав громадян на працю і допомогу на час безробіття; на підтримання життєвого рівня через перегляд мінімальних розмірів основних соціальних гарантій за умов зростання цін на споживчі товари і послуги; на надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим громадянам і сім'ям, які виховують дітей; на матеріальне забезпечення при досягненні пенсійного віку, при тимчасовій або постійній втраті працездатності, втраті годувальника тощо.
В.В. Дерєга [3]	Соціальний захист – це діяльність суспільно-політичних інститутів щодо підтримки гідного рівня соціального добробуту людини в конкретних економічних умовах.
В.В. Лаврухін [6]	Соціальний захист – це сукупність відносин, які складаються в суспільстві з приводу виробництва, розподілу і перерозподілу суспільного продукту з метою забезпечення адекватної соціальної адаптації і інтеграції індивідів, не здатних самостійно справитися з негативною дією соціальних ризиків.
Є. Мачульська [8]	Соціальний захист – це діяльність держави, спрямована на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних факторів, що впливають на особистість, створення умов для самовизначення й утвердження в житті.
С. Приходько [12]	Соціальний захист як функція держави є системою правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення всіх громадян рівними можливостями досягнення життєвого рівня для себе та своєї сім'ї, соціальної підтримки і допомоги на випадок певних обставин, наприклад непрацездатності, хвороби, безробіття тощо
В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова [15]	Соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах.
Н. Хом'як [17]	Соціальний захист – це комплекс заходів, що захищають від економічної та соціальної деградації внаслідок економічної кризи, зниження доходів, хвороб, професійного захворювання, старіння, безробіття, екологічної загрози тощо.
П.І. Шевчук [18]	Соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту населення за конкретних економічних умов.

Джерело: складено автором

Таблиця 2

Матриця контент-аналізу терміна «соціальний захист»

Особливості підходів науковців до трактування дефініції «соціальний захист»	Діяльність держави, спрямована на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості	Сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують дотримання соціальних прав громадян	Комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту громадян	Виявлення і нейтралізація негативних факторів і соціальних ризиків, що впливають на особистість	Надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки на випадок складних життєвих обставин	Досягнення соціально прийняттого рівня життя, створення умов для самореалізації й утвердження в житті
Н. Болотіна [1]	+	+				+
Т.В. Варфоломєєва [11]		+		+	+	
В.В. Дерєга [3]			+			
В.В. Лаврухін [6]				+		
Є. Мачульська [8]	+			+		+
С. Приходько [12]			+	+	+	+
В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова [15]			+			
Н. Хом'як [17]			+	+	+	
П.І. Шевчук [18]			+			+

Джерело: складено автором

мічній енциклопедії 1999 р. під соціальним захистом розуміється «важлива функція держави по забезпеченню основних соціальних прав людини на основі міжнародних і національних норм» [19, с. 207].

Досить детальний і широкий підхід можна знайти в енциклопедії «Соціальна політика», підготовленій колективом авторів Російської академії державної служби (РАГС) за редакцією Н.А. Волгіна: розуміючи під соціальним захистом «один з механізмів взаємодії особи і соціуму, який полягає в системі економічних, організаційних, адміністративних, правових заходів, здійснюваних суспільством, локальним суспільством, державою, іншими соціальними інститутами, які покликані запобігати несприятливим діям на людей з боку соціального середовища і пом'якшувати наслідки таких дій», до механізмів забезпечення соціального захисту автори відносять «систему правових норм відповідного напрямку, правоохоронні органи, державні і муніципальні органи, покликані надавати матеріальну і організаційну допомогу тим, хто її потребує, профспілки та інші суспільні організації, що захищають права й інтереси різних груп і категорій населення, вільний друк, інституціалізовану систему надання громадянам безкоштовних і пільгових медичних та освітніх послуг» [2, с. 295-296].

Заслугує на увагу визначення, яке дає соціальному захисту «The Encyclopedia Americana»: «соціальний захист, у загальному розумінні цього поняття, означає безпеку та свободу від страху і спрямоване до суспільства як до групи взаємопов'язаних та залежних один від одного людей». Системоутворюючим фактором у цьому визначенні є «безпека та свобода від страху», що само по собі є необхідним елементом вільної демократичної держави. Підкреслено також такий важливий аспект соціального захисту, як можливість його існування тільки в солідарному суспільстві – «групи взаємопов'язаних людей», адже соціальний захист здійснюється спільними зусиллями всього населення країни [3, с. 86-87].

Оксфордський фундаментальний тлумачний словник серії «A Dictionary of Business» поняття «social security» дослівно трактує як державну систему виплати допомог з причин хвороби та безробіття, а також різних допомог жінкам і дітям, пенсій, тобто це поняття окреслює систему соціального захисту в основному через форму соціального забезпечення, покладеного на відповідне державне міністерство із зазначенням приписів відповідальності за його здійснення [10].

Розкриття та тлумачення поняття «соціальний захист», як ми бачимо, є досить дискусійним і неоднозначним у колі науковців. Іноді його

отождожують із соціальним забезпеченням, іноді протиставляють йому. Тому спробуємо надати власну характеристику, узагальнивши весь масив запропонованих наукових парадигм.

Таким чином, соціальний захист – це діяльність держави, яка включає в себе комплекс правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту громадян, соціальної підтримки та допомоги на випадок складних життєвих обставин, які в кінцевому результаті мають сприяти формуванню й розвитку повноцінної особистості, дотриманню соціальних гарантій, створенню умов для самореалізації та утвердження в житті.

Висновки і пропозиції. Система соціального захисту є складною, динамічною, відкритою соціально-економічною системою, яка об'єднує такі складові: соціальне страхування, соціальна допомога, соціальне обслуговування. Соціальний захист населення нерозривно пов'язаний із соціальною функцією держави, оскільки охоплює широкий спектр державних соціальних заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня життя громадян та створення умов реалізації їхніх конституційних прав і свобод.

Дослідивши та проаналізувавши різноманітність наукових підходів до визначення поняття «соціальний захист», можемо зробити деякі узагальнення:

1) соціальний захист розглядається як одна з найважливіших функцій держави і пов'язується з її соціальною політикою;

2) значна кількість науковців розрізняє поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення», наголошуючи, що соціальне забезпечення є складовою частиною соціального захисту населення;

3) соціальний захист розглядається удвох значеннях: у широкому – як систему організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на підвищення добробуту всіх громадян, забезпечення належного рівня життя та гарантування соціальних прав людини в державі; у вузькому – як сукупність дій держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків.

Узагальнення викладеного дозволяє визначити поняття «соціальний захист» як діяльність держави та суспільства, яка здійснюється через комплекс організаційно-правових та соціально-економічних заходів і спрямовується на забезпечення умов для формування й розвитку повноцінної особистості, досягнення соціально прийнятної рівня життя, реалізацію соціальних прав громадян, захист їх від негативних наслідків, спричинених соціальними ризиками.

Список літератури:

1. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н.Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 405 с.
2. Волгин Н.А. Социальная политика: энциклопедия / Н.А. Волгин. – М. : Альфа-Пресс, 2006. – 416 с.
3. Деріга В.В. Соціальна і гуманітарна політика : навчальний посібник / В.В. Деріга. – Миколаїв, 2012. – 152 с.
4. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 № ETS N 163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994>.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Лаврухін В.В. Соціальний захист населення: понятійно-категорійний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://academy.gov.ua/ej/ej19/>.
7. Лопушняк Г.С. Соціальний захист населення: теоретична концептуалізація та особливості державного управління / Г.С. Лопушняк // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 2(33). – С. 10-17.
8. Мачульська Е.Е. Право социального обеспечения / Е.Е. Мачульська, Ж.А. Горбачева. – М., 1999. – № 2. – 240 с.
9. Онищенко В.О. Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти : монографія / В.О. Онищенко, Т.М. Завора, О.В. Чепурний. – Полтава : ПолтНТУ, 2015. – 275 с.

10. Офіційний сайт Оксфордського словника англійської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oed.com/>.
11. Правознавство: навчальний посібник / За загальною редакцією В.Г. Гончаренка. – К. : Український інформаційно-правовий центр, 2002.
12. Приходько С. Держава і соціальний захист громадян / С. Приходько // Право України. – 1999. – № 2. – С. 22-26.
13. Рошканюк В.М. Визначення поняття «соціальний захист» в теорії права соціального забезпечення / В.М. Рошканюк // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 626-630.
14. Сімкіна О.В. Змістовний аспект поняття «соціальний захист» та основні засади його втілення на європейському просторі / О.В. Сімкіна // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 7. – С. 21-29.
15. Скуратівський В.А., Палій О.М., Лібанова Е.М. Основи соціальної політики : навчальний посібник / В.А. Скуратівський, О.М. Палій, Е.М. Лібанова. – К. : МАУП, 2002. – 370 с.
16. Тищенко О.В. Сутність соціального забезпечення: доктринальні погляди / О.В. Тищенко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 4. – С. 145-149.
17. Хом'як Н.В. Формування системи соціального захисту сільського господарства в радіоактивних забруднених районах : автореферат дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Н.В. Хом'як. – К., 1996. – 20 с.
18. Шевчук П.І. Соціальна політика : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / П.І. Шевчук. – Львів : Світ, 2003. – 176 с.
19. Экономическая энциклопедия / под ред. Л.И. Абалкина. – М. : Экономика, 1999. – 1055 с.

Стовба Ю. И.

Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ПОНЯТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

Резюме

В статье исследованы и проанализированы теоретические подходы к определению сути понятия «социальная защита», ее составляющие и функции. Раскрыто соотношение понятий «социальная защита населения» и «социальное обеспечение». Упорядочена классификация направлений определения понятия «социальная защита» с помощью типологической модели, которая включает нормативно-правовую, доктринальную и энциклопедическую группы. Предложен авторский подход к определению дефиниции «социальная защита».

Ключевые слова: социальная защита, социальное обеспечение, социальная политика, социальные гарантии, социальная помощь.

Stovba Yu. I.

Poltava National Technical Yuru Kondratyuk University

THEORETICAL CONCEPTUALIZATION THE CONCEPT OF THE PEOPLE'S SOCIAL PROTECTION

Summary

The article studies and analyzes the theoretical approaches to defining the essence of «social protection» concept, its components and functions. It's opened the relationship between the concepts «social protection» and «social security». Ordered classification aims of «social protection» definition using typological models, including legal, doctrinal and encyclopaedic groups. The author's approach to the «social protection» definition is offered.

Keywords: social protection, social security, social policy, social guarantees, social assistance.